

SARKANĀ EGLĪTE

Kādu dienu 1989. gada rudenī bērnodārzā mums visiem lika sasēsties solos pa divi. Audzinātāja, křītam čīkstot pret tāfeli, uzzīmēja trīsstūri un lika visiem bērniem atkārtot to pašu. Pēc tam audzinātāja uzvilka vēl vienu trīsstūri – nedaudz lielāku, ar smaili savienotu ar augšējā trīsstūra apakšējo malu.

Aicināja visus atkārtot redzēto darbību. Visbeidzot audzinātāja uzzīmēja trešo – vislielāko, ar smaili pie otrā pievienotu trīsstūri, un arī mēs darījām tāpat.

Biju patīkami satraukta. Viss šīs pasākums likās ārkārtīgi svinīgs. Darbojos ar lielu atdevi un, lai gan pagāja kāds brīdis, kamēr sapratu, kāpēc šo ģeometrisko veidojumu sauc “eglīte”, biju pārliecināta, ka zīmējums izskatās patiešām satriecoši.

Kad audzinātāja pienāca pie manis, lai novērtētu darbu, biju gatava saņemt atbilstošus sajūsmas apliecinājumus. Varat iztēloties manu pārsteigumu, kad viņa garlaikotā tonī vaicāja: “Kāpēc šķība, kāpēc sarkana, un kāpēc trijstūri otrādi?”

Darbs saruka acu priekšā un pēkšņi liesmojošās, vēju plosītās egles vietā, redzēju uz papīra tikai nožēlojamas švīkas.

Uzsākot mācības Jūrmalas Alternatīvajā skolā, mana mākslas izglītība ievērojami uzlabojās. Tur strādāja aizrautīgi skolotāji, kuri vēlējās motivēt bērnus citādi nekā valsts skolās. Mākslas telpa bija gaiša veranda, kurā bija atrodami visdažādākie izejmateriāli mūsu radošajām izpausmēm. Grāmatu plauktā bija sarindotas grāmatas ar kvalitatīvām gleznu reprodukcijām un citu mākslas formu fotoattēliem. Brīvajos brīžos bija atļauts apmeklēt mākslas telpu un tur darboties patstāvīgi. Nodarbībās pārsvarā tika pētīta kāda atsevišķa glezniecības/ grafikas/ veidošanas /aplikācijas tehnika jeb pētīts un atdarināts kāda mākslinieka rokraksts. Skolotāja Ilze Vītola vienmēr rādīja piemērus no mākslas grāmatām, stāstīja interesantus gadījumus no mākslinieku dzīves vai rādīja dažādu variantus vienas tehnikas izmantojumam. Ja kādam vai kādai bija kardināli savādāka ideja par to, kā realizēt stundas tēmu, vai pat ideja “ārpus tēmas”, skolotāja to neapslāpēja un neatlika uz vēlāku laiku, bet ļāva realizēt.

Reizēm mēs gājām uz muzejiem, vai apmeklējām izstādes. Pēc tam dalījāmies ar iespaidiem un runājām par redzēto, mācījāmies ielikt vārdos to, kā mūs iespaidojis tas vai cits mākslas darbs un centāmies pamatot to, kāpēc kāds mākslas darbs atstājis lielāku iespaidu, cits – mazāku. Patstāvīgi pavadotņi šajās sarunās bija jautājumi: “Vai tā ir māksla?” un “Kas ir māksla?”. Reizēm šo jautājumu ietekmē izvērtās diezgan vētrains diskusijas, taču skolotājai, novēršot fatālas sadursmes sarunu biedru starpā, vienmēr pietika pacietības un saprāta nesniegt tiešas norādes, kā atbildams uz šiem jautājumiem, uzturot sarunas pavedienu dzīvu no nodarbības uz nodarbību.

priecāties par tiem.

Vispār, runājot ar bērnu par viņa mākslas projektu, domāju, galvenais ir saudzēt bērna brīvību sevi radoši izpaust un ļaut tieši rādīt to, kā viņš redz vai jūt. Šo tiešo sasaisti nedrīkst nokaut pat ar labi domātiem ieteikumiem vai draudzīgu kritiku. Bērna īsto balsi var ļoti viegli noslāpēt ar pieauguša cilvēka ekspektācijām vai uztieptiem priekšstatiem par to, kā būtu labāk, vai, Dievs nedod, interesantāk.

Strādājot ar pirmskolas vecuma bērniem un jauniem pusaudžiem, esmu sapratusi, ka, lai radītu dzīvu iesaisti radoša uzdevuma veikšanā, ir vērigi paturēt prātā trīs stratēģijas:

- sekot bērna interesēm,
- no rotaļām uz zināšanām,
- vispirms prakse, tad teorija.

Šīs stratēģijas var šķist pašsaprotamas, tomēr tik bieži ir novērojami iesīkstējušas domāšanas atavismi, – gan formālos apmācību pieeju risinājumos, gan pavisam individuāli – domās, attieksmē un uzskatos, ar kuriem audzinātājs vai skolotāja operē, ka šķiet vērtīgi tos izcelt.

Pastāstīšu savus novērojumus pirmsskolā “Bērnu Māja”, vasaras nometnēs “Jūras Vārna” un brīvdienu kinoskolā “Cinemosus”. Aprakstīšu situācijas, kurās nosauktās stratēģijas un to izglītojošā funkcija, manuprāt, izpauzies īpaši dabiski un koši.

Divpadsmitgadniekam Gustavam, kurš apmeklēja manis veidoto brīvdienu kino skolu “Cinemosus”, visvairāk interesēja aktiermeistarība. Konkrētajā mācību pusgadā koncentrējāmies uz dokumentālo kino. Gustavs labprāt piedalījās sarunās par nedēļas laikā redzētajām filmām, taču, līdzko skārām pusgada tēmu, viņa interese manāmi noplaka, viņš īsināja laiku skatoties telefonā vai izjokojot pārējos bērnus. Pēc vairākām apaļā galda sarunām puisis, starp visu citu, pieminēja savas klases audzinātāju, kurš viņu ārkārtīgi iedvesmojot. Es Gustavu mudināju iedziļināties klases audzinātāja personībā, domāt, kas viņu veido tieši tādu, tik īpašu kā cilvēku. Nodarbības iespaidā Gustavs sarunāja ar skolotāju tikšanos un uzfilmēja abu sarunu. Skolotājs izstāstīja daudz pārsteidzošu lietu, turklāt Gustavam, video režisoram, bija iespēja nedaudz provocēt, izpaust savu aktiera dabu dialogā. Video bija saturiski ārkārtīgi spēcīgs, taču bija tehniski risinājumi, kurus varētu ņemt vērā nākamajā filmēšanas reizē. Gustavu ieinteresēja tas, kā līdzīga veida sarunas iespējams integrēt filmā, kā tās atainot visspēcīgāk. Viņš bija ieinteresēts nākamajās “Cinemosus” dokumentālā kino nodarbībās, jo pats bija pamēģinājis iejusties režisora lomā, veidojot skici ainai no filmas par savu skolotāju.

Iedziļinoties Gustava interesēs un pamanot viņa aizraušanos ar klases audzinātāja personību, “Cinemosus” komanda atrada veidu, kā jaunieti radīt dzīvu interesi par dokumentālo kino.

“Bērnu Mājas” mākslas skolotāja Amanda Dārziņa-Berga bija pamanījusi, ka septiņgadīgajai Hannai iepaticies gleznot portretus. Kādu dienu Hanna jautāja, kā iespējams atainot sejas krāsu. Skolotāja aicināja palūkoties spogulī un pavērot, kā apgaismojums ietekmē sejas toņa izmaiņas. Pēc tam skolotāja parādīja piemērus pieejamajās grāmatās, kad seja atainota reālistiski, kā arī piemērus, izmantojot citas krāsas un proporcijas (Pablo Pikaso, Egons Šīle, Anrī Matiss u.c.). Redzētā iedvesmota Hanna radīja pārsteidzošu pašportretu.

Amanda netieši iepazīstināja Hannu ar citu skatījumu uz mākslinieka lomu, atainojot cilvēku, t.i., ka iespējams atainot ne vien to, kā kāds izskatās ārēji, bet arī to, kā mākslinieks redz portretējamo. Hanna tagad zina – var radīt portretu, kas stāsta par portretējamā jūtām, vai, gluži vienkārši, ļauties portretējamā personības raisītai asociāciju plūsmai.

Pirmsskolas izglītības iestādes “Bērnu Māja” multimediju mākslas viesskolotāja Linda Konane vēlējās iepazīstināt bērnus ar Jajoi Kusamas mākslu. Viņa parādīja bērniem dažus Kusamas darbus, pateica pāris vārdus par autori, tad izdalīja bērniem dažādu izmēru sarkanas un melnas apaļas uzlīmes. Bērni skolotājas vadībā pārveidoja Bērnu Mājas Zilo istabu par Kusamas mākslas darba līdzinieci. Viņi līmēja punktus uz sienām un mēbelēm, un pat uz griestiem. Process bija liksms un priekpilns. Bērniem šķita aizraujoši pazīstamo rotaļu un mācību telpu pārveidot par mākslas darbu! Reizēm skolotāja Linda aicināja kādu bērnu atkāpties un aplūkot padarīto no atstatuma, lai varētu novērtēt, kā tas iekļaujas kopējā ainā. Pēc istabas aplīmēšanas bērni nolēma līdzīgā veidā pārveidot arī mākslas stūri. Kad arī mākslas stūra pārveidošana bija pabeigta, skolotāja Linda saaicināja bērnus kopā, piedāvāja aplūkot vēl dažus Kusamas darbus un izstāstīja vairāk par mākslinieci.

Kopīgi spēlējoties ar visiem tik mīļu lietu kā uzlīmes, bērni radīja Jajoi Kusamas darbu līdziniekus. Šādi skolotāja Linda bērnus viegli un rotaļīgi iepazīstināja ar izraudzīto nodarbības tēmu. Bērnu intereses – uzlīmju līmēšana – kā bāze. Rotaļa kā process. Darbība vispirms.

21. gadsimtā pilsētas ikdienā bērns jau kopš dzimšanas atrodas pastāvīgā audiovizuālās informācijas straumē. Ir tikpat kā neiespējami to neuzsūkt sevī. Taču tagad pieejams arī nebijis klāsts ar interneta resursiem, mākslas grāmatām ar kvalitatīvām reprodukcijām un bērniem pieejamiem mākslas notikumiem, kurus var integrēt mākslas mācību procesā. Pieejams arī ļoti daudzveidīgs materiālu klāsts tam, lai ikviens varētu sevi izpaust. Arī publicitātes rīki ir katra paša rokās. Nesenā pagātnē tas nebija iedomājami. Tomēr laikmetā, kurā formālās izteiksmes perfekcija ir kļuvusi par neizkonkurējamu plaša patēriņa preci, jāaprāda, ka noteicošais ir autentisks saturs. Jāatzīst bērna tiesības izteikties tā, kā viņš var un vēlas, tikai padarot pieejamāku izteiksmes līdzekļu klāstu. Es domāju, ka labam mākslas skolotājam mūsdienās ir jābūt nedaudz postmodernistam. Jāļauj bērnam kombinēt iespaidu druskas, kopēt, atdarināt, veidot visu veidu kolāžas, jo atdarinot un citējot mākslas darbus, bērns iemācās uztvert mākslu un pieskarties izpratnei par radoša procesa būtību un brīvību, ko tas sniedz. Tomēr galvenais ir atbalstīt audzēkni, lai viņš spētu iegūt/atgūt/nezaudēt drosmi izstāstīt savu personisko stāstu vai realitātes pieredzi un palikt autentisks kopiju laikmetā. Reizēm skolotājam pietiek tikai pamainīt vienu nelielu detaļu ierastā ikdienas radošā procesa norisē, lai bērnam pavērtos cita pieredze un izpratne par to, kas ir iespējams un atļauts radoša procesa ietvaros. Šādu piesardzīgu pieredzes paplašināšanas pieeju bieži novēroju Klāva Upaciera vadītajās radošajās darbnīcās “Bērnu Mājā”. Piemēram, ierastā zīmēšana tika pārnesta uz milzīgiem, bērna augstuma izmēra papīriem, kas izlīmēti pa telpu. Bērni tika mudināti zīmēt nevis ar plaukstu, bet ar visu roku, brīvi ļaujoties ķermeņa kustībām. Kādu citu reizi bērni paplašināja radošās izteiksmes robežas līdz pat pilsētvidei – kopā ar Klāvu devās ekspedīcijā, vērojot pilsētvīdē dažādus objektus un tos atdzīvinot, piestiprinot tiem kustīgas leļļu acīņas.

Protams, dzīvas un interesantas mākslas izglītības noteicošā sastāvdaļa ir aizrautīgs skolotājs, kurš padara mākslas pārdzīvojumu un radīšanu pieejamu bērnam. Ja, saskaroties ar terminu “māksla”, skolotāja seļā nekavējoties parādās svētsvinīga nopietnība, bērns var uztvert mākslas pārdzīvojumu kā kaut ko viņam neaizsniedzamu, sarežģītu un paredzētu tikai pieaugušiem cilvēkiem. Mākslas darba radīšana, tātad, noteikti ir kaut kas pārspasaulīgs un grūts. Tāds, kam nepieciešamas spējas, kas dotas tikai izredzētiem cilvēkiem.

Gan maniem skolotājiem – elkiem, gan mīļotajiem kolēģiem ir kopīga pārliecība, ka vēl vairāk par tehniskām prasmēm bērnam vai jaunietim jādod brīvību apzināties: es varu teikt, kā es redzu un jūtos, un arī tam ir nozīme. Forma var būt un var nebūt noteicoša.

Darbnīcās, kuras notiek “Jūras Vārnas” nometnēs, formai mēdz būt liela nozīme. Lieta tāda, ka katra nometne veltīta kādai valstij un tās kultūrai. Darbnīcās tiek padziļināti pētīti kādi konkrētajai kultūrai raksturīgi kultūras fenomeni – vai tā būtu trauku apgleznošana Senās Grieķijas nometnē, jeb galvas rotu gatavošana Mongolijas nometnē. Tomēr arī šajos apstākļos pēc iespējas ievērojam brīvprātības principu – bērns katru dienu pats izvēlas darbnīcu no vairāku iespēju klāsta. Domāju, ka degsmi un izdomu, ar kuru bērni un pusaudži piedalās darbnīcās, lielā mērā nosaka tas, cik aizrautīgi savu tematu pasniedz nometnes personāls. Iespējams, šī aizrautība ir izskaidrojama arī ar to, cik daudz laika un enerģijas ieguldīts izpētes darbā, ko kādai tēmai veltītās darbnīcas sagatavošana prasa. Pati darbnīca ilgst 2-3 stundas, bet, lai tai sagatavotos un spētu koncentrēti pasniegt apgūto, skolotājam bieži vien nākas pavadīt daudz laika priekšizpētes darbā. Visbiežāk bērni tiek iepazīstināti ar tradicionālajiem risinājumiem un tematiem, kādi izmantoti, teiksim, meksikāņu sienas gleznojumos, taču brīvības vārdā tiek pieļautas arī pamatotas atkāpes no vēsturiskā standarta, ja jaunajam autoram tas tobrīd šķiet svarīgi. Tāda praktiska un teorētiska koncentrēta iepazīšanās ar kādu būtisku citas kultūras fenomenu agrīnā vecumā var atstāt ļoti spēcīgu iespaidu.

Nekādi nevēlos palaist garām arī iespēju pieminēt tos pirmos mākslas pieskārienus, ko bērnam sniedz grāmatu ilustrācijas. Līnija, stāsts, krāsas – tā ir īpaša burvība, ko neaizmirst un kas atstāj nospiedumu uz mūžu. Piemēram, “Bērnu Mājā” īpaša uzmanība tiek pievērsta mācību materiālu un darba lapu vizuālajai kvalitātei. Satura un estētiskajai vērtībai tiek piešķirta vienlīdzīga vērtība. “Bērnu Mājā” ir liela bibliotēka, kas ir brīvi pieejama, bet, iegādājoties tai grāmatas, izvēle nav pavisā vai virspusēja. Ja tiek izdots kāds skaists un saturā bagāts izdevums, cenšamies to iegādāties un lepnī iepazīstinām bērnus ar jauno ieguvumu. Jāpiebilst, ka arī nometnē “Jūras Vārna” dalībniekiem pieejams plašs grāmatu klāsts par attiecīgo kultūrvēsturisko tēmu.

Īpaši mūsu bērniem gatavoto darbalapu estētiskais noformējums vienots ar “Bērnu Mājas” vizuālo koncepciju, kuras autors ir izcilais mākslinieks un ilustrators Reinis Pētersons. Bērniem patīk arī pašiem radīt un ilustrēt savas grāmatas, un pirmais veids, kā var izstāstīt savu stāstu, ir komikss. Protams, bērni raksta mazas enciklopēdijas vai pirmos dzejoļus, bet komikss nodrošina vēl arī publicitāti – bērns rāda un stāsta saviem vienaudžiem.

Piecgadīgais Gusts “Bērnu Mājā” radīja veselu komiksu sēriju. Tie bija īsi, asprātīgi stāstiņi, trāpīgām, ar vienu melnu līniju zīmētām ilustrācijām. Krietnu laiku katru rītu “Bērnu Mājā” viņš uzsāka, zīmējot jaunu komiksu. Kopumā tika radīti 23 izdevumi. Lai iedrošinātu Gustu, es viņa komiksu kolekciju pavairoju, un tad katrs interesents varēja papemt izdevumu uz mājām. Viņa fanu rindas sniedzās no “Bērnu Mājas” līdz pat grāmatnīcai “Bolderāja”.

Noslēgumā gribu piebilst, ka mākslas pasaule ir tik daudzveidīga, krāsaina un iespējām bagāta, ka mēs – tie, kas laimīgā kārtā sākam tajā ceļot jau no agras bērnības, esam īpaši apdāvināti. Mums ir it kā vairāk jutekļu, caur kuriem uztvert visu, vairāk iespēju ieraudzīt un izzināt iekšējo, ārējo, savu un citu cilvēku pasauli. Ja nenokļīstam no takas, tad varam turpināt atrast, baudīt un radīt visu dzīvi. Tas, manuprāt, ir vienkārši lieliski!

Laura Elcere ir režisore, publiciste

Foto: Agnese Mūrniece un Laura Elcere